

УДК 101 (075, 8)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v049.2024.17>

О. А. Моргун

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7916-7265>

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри професійної та соціально-гуманітарної освіти

Криворізького національного університету

КРЕАТИВНИЙ СИНТЕЗ СТАРОДАВНЬОГО ТА СУЧАСНОГО ЗНАННЯ В РЕТРОСПЕКТИВІ НООСФЕРНОГО МИСЛЕННЯ

Темпоральний синтез ноосферного знання і ноо-пізнання в ретроспективі стародавнього знання, сучасного знання та футурологічної моделі майбутнього пізнання створює нове коло знань у їх з'єднаному реалогнозисі і гностореальності в культурно-історичному і філософсько-методологічному відношенні. **Проблема** розробки єдиних методологічних засад ноосферного мислення і ноо-пізнання на основі безперервного ряду нових креативних синтезів стародавнього та сучасного знання, набуває особливої актуальності, перш за все в площині ноосферно-епістемологічного реалогнозису. В методологічному і пізнавальному сенсі, необхідним стає здійснення онтогносеологічного з'єднання наукового пізнання і ноо-мислення.

В авторській концепції це складає основу єдиної методології розвитку ноосферного мислення і ноо-пізнання, що відкривається в єдності ноо-знань минулого і майбутнього в теперішньому часі і просторі. Проблема набуває **теоретичної і практичної актуальності** в аспекті методологічного висвітлення через континуальний ряд креативно-інформаційних синтезів, котрі можна епістемологічно представити як у відповідному стандарті раціональності так і в єдиному стандарті ноосферного мислення. Головною **метою** даної статті є створення єдиної методологічної бази ноо-пізнання в синтезі ноосферного мислення стародавнього та сучасного знання. До **основних методів** відносяться ноосферно-гносеологічна методологія, а також загально-філософські методи наукового пізнання.

Аналіз основних джерел і публікацій. Перший – це креативно-онтологічний синтез в Єдине знання і буття. В подібному синтезі, за стародавньою ведичною традицією, відмічається трансформація – перехід від випадкового і скороминого, інтелектуального та уявного знання до постійного і субстанційного, духовного та вічного знання [1, с. 22]. Це синтез в єдине, в котрому відкривається єдине знання одкровення (шруті), що несуть мудреці-ріші (rsi) Рігведи, а саме: самхіта («зібрання знань»), брахмани («пояснення Брахмана до самхіти – «зібрання знань»), «араньяки» (тексти «лісових книг» аскетів-отшельників),

«упанішади» (upanisad) або філософське знання, яке отримують учні від вчителя-мудреця [2, с. 18, 34]. В упанішадах представлено, таким чином, філософсько-вчительське мудре знання в понятійних настановах світоглядного знання («даршана») і вище креативне «брахматичне знання» творчості і «творення», креативного синтезу знань в його первинних «сутрах» (лінійна логіка викладання знань «з його початку до кінця»), «мандалах» (замкнене «коло знань» у відповідних розділах-мандалах Рігведи), «даршана» як «огляд-бачення світу» в певному спектрі знань або світоглядний огляд [9, с. 34–35]. Це одне з перших ведичне розуміння знання як онтологічної даності, але в різних стародавніх школах-знань подібне трактувалось і на іншому епістемологічно-світоглядному підґрунті.

Так, в джайнізмі вважалось, що божественний початок буття і знань як їх першовиток взагалі відсутній, а креативно-онтологічний синтез розуміється як перехід від неживої субстанції (матерії-«пудгала») до живої субстанції (душа – «джива»). Або від матеріальних «неділимих елементів» (атомів), сполучень атомів, матеріального простору-часу та умов руху і спокою до живої субстанції як стану «джива» або «вивільненої душі» [1, с. 23]. Божественний початок буття і знань як їх «першовиток» взагалі відсутній, бо в ньому немає ніякої потреби.

В філософській системі восьмиступенової йоги до досконалих людей відносяться ті, що практикують йогу та осягають духовне знання в духовних практиках. А в бутті – практикують агні-йога і набувають здатності осягнути «Надземне», де вони мають «буття сутностей», а «земний світ» відкривається для них тільки у розгортанні цих «надземних сутностей» в «земному» і «у зв'язку з подіями» та земними явищами. «Надземний світ» – це вищий онтологічний вимір і таке «буття сутностей», в котрому виявляється «внутрішній зв'язок» багатьох подій і всі вони мають одну основу «по суті» [3, с. 1125]. Мова «надземного світу» не може бути вузькою і тісною земною мовою, вона потребує небесного дара у якості ментальної здібності до яснобачення («провидіння»), розуміння сутності понять, здібності до понятте-

вого саморозвитку, дара надземної творчості і надземного дару пізнання, здобуття вищого піднесеного знання через піднесене мислення.

В філософії санкх'я креативно-онтологічний синтез розуміється як перехід від «невічного розуму» до «вічного розуму» в разі співдотуку «пракріті» (першообраз матерії) як первоматеріального початку) та «пуруші» (духовне первоначало або «абсолютна свідомість»). Матеріальний первопочаток «пракріті» є та «матеріальна причина», що зобумовлює виникнення «суб'єкта» як «невічного розуму», котрий «виникає і руйнується у часі», а духовний первопочаток «пуруша» створює духовний «першообраз Я» як вічну у часі «самосвідомість Я» пуруші-духа (виділено нами) [1, с. 26]. Але одночасно «абсолютна свідомість» і «самосвідомість Я» пуруші «без пракріті позбавлені сенсу», бо не може виявити свій «духовний першообраз» як «абсолютної душі». І пракріті без пуруші предстає як «сліпа пракріті». А тому необхідна їх «суперечлива єдність» у виявленні «первообраза світу», що виникає з матеріально-духовного «зародку всесвіту». В подібній духовно-матеріальній «суперечливій єдності» і створюється суб'єкт-об'єктна онтологічна можливість у креативному синтезі, щоб «освітити... шлях еволюційного розвитку... завдяки освітлюючого знання про своє «Я» та «не Я» [2, с. 20]. А сам креативно-онтологічний синтез здійснюється як перехід від реальності страждань субстанційну реальність звільненої від страждань душі і вільного духу. У субстанційній реальності єдності пуруші (першодуха) і пракріті (першоматерії) закладені всі першопричини якості речей. Вони представлені як причини складного у їх первинному проявленні у нашому світі – це ефір, простір-час, душа, що здатні до руху і дії. А у вищій субстанційній реальності є тільки вільний дух і душа, що позбавлені страждань. Щоб потрапити у субстанційний світ, необхідне знання (через пізнання) необхідних шляхів та засобів до повного вивільнення людини.

Саме у філософії санкх'я вперше здійснюється філософсько-системний аналіз і креативно-онтологічний синтез в світоглядно-цілісне бачення світу. Це й перетворює філософське вчення про «початки світу» та його синтез на систему, а саме – на філософську «систему санкх'я». Подібна тенденція спостерігається і в намаганнях систематизувати ведичне знання у філософії веданти, яка подібним чином набуває ознак філософської «системи веданти».

В філософії веданти креативно-онтологічний синтез розуміється як перехід – трансформація у «дійсне знання». В якості системи веданти вона включає стародавнє знання або Веди, а також Веданту-міманса або вчення про «непротистояння злу», зараз – це осучаснені Упанішади (як філософська складова ведичної літератури). У загальну

ведантичну систему вони складаються з синтезу первинних знань в сутрах-нитках знання з його початкових логічних форм передфілософського знання вед до його кінцевих форм. А це перехід від лінійного знання вед у його кінцевому понятійному вираженні, до «кіл знання», здобутого непонятійним і нефілософським ведичним засобом [2, с. 34]. Подібне здійснюється у мандалах як колах знання в образах світу або світообразах, які це коло оточують. Саме ведичне знання стає центром оточуючого, а оточення розпізнається у світоглядних уявленнях і ведичних таксономіях мандали, а останнє – як осмислене знання вед [2, с. 11]. В «даршанах» – це оглядне «бачення знання» в якості «знання-дзеркала» у відображенні ведичного «знань мудреців у просторі дзеркала». Подібне первинне світоглядне знання предстає як «початковий дзеркальний простір даршани» (до того моменту, поки це «дзеркало не розбилось»), а потім – у «даршані» створюється і «висвітлюється» більш повний «просторовий образ» знань мудреця через розум, «висвітлюється у простір» з «центра серця-свідомості» мудреця, «висвітлюючого простір своїм розумом» [2, с. 18]. З цим досягається відповідне просторово-образне «ведичне розширення» знання і творення нового шляхом світоглядно-ведичного «креативного синтезу знань» [2, с. 10–11]. Це вище «дійсне знання», що має різне визначення: Брахман або «існуюча сутність знання» в розгорнутій «дійсності Брахмана» [2, с. 31], Атман (духовне знання), Необумовлене (безумовне знання), Трансцендентне (знання «вищих проривів»), Безсмертне (вічне знання), Непорушне («застигле знання» або «статис-знання» у його «вічному спокої»), Нірвана або «звільнене знання», в котрому досягається «свобода знання» в духовно-трансцендентних «звільнюючих» актах «мокша», «мукті», «кайвалья» [2, с. 11]. Свого з'єднуючого характеру ведичне знання набуває через креативно-світоглядний синтез, що здійснюється в ментально-світоглядних актах «висвічування» через «світообрази» даршани.

Виклад основного матеріалу. Це досягається через такі основні «висвітлюючі форми мислення», котрі переводять ідеальні форми мислення у матеріальні форми буття, а саме:

– висвітлення внутрішнього світу неопредмеченого ведичного знання як первинно-абсолютного, що є абсолютно доступним для людського розуму (в першу чергу ведичних мудреців – ріші), але вкрай складне для представлення в якості абсолютного знання у зовнішньому світі;

– висвітлення «зовнішнього світу» як «оточуючого» кола «внутрішнього світу» (в матеріальних формах буття);

– висвітлення внутрішньо-зовнішньої «єдності світів» як єдиного матеріально-ідеального буття;

– висвітлення просторових ареалів як «простору, що знаходиться між світами» – це «повітряний простір», «космічний простір» та інші реально-просторові утворення з можливістю «креативного синтезу» будь якого іншого «світоглядного простору», що креативно синтезує «онтологічний простір» будь-якого світорозумового типу;

– абсолютнісне (і неабсолютнісне) дійсне знання, що долає незнання (на різних рівнях пізнання), а також долає разом з цим і страждання від незнання; буттєвісне незнання виникає внаслідок недосконалості людського матеріально-фізичного життя, із-за його бездуховності, відсутності досконалої душі, досконалого знання тощо. Реально-досконале знання виникає як знання у його «існуючій сутності» вищого знання Брахмана, Атмана, знання духовно-розумового просвітлення (що надалі лягає в основу буддизму як «природної релігії» психо-духовного розвитку людини); тому абсолютнісно-досконале знання – це «висвітлює» знання вед філософсько-нерелігійного характеру [2, с. 19, 31]. Тобто це знання, що дає «просвітлення», світоглядно підносить наш розум і дає духовне натхнення, веде людину до шляху мудрості і вдосконалення.

Всі ці форми світоглядного мислення в системі «сутра-мандала-даршана-ведичний світогляд – філософсько-ведантичний світогляд» в єдності з формами «буттє-мислення» і складають «зміст розуму» в єдності ментало-духовних і матеріально-буттєвісних початків. Подібний «з'єднаний розум» мислить себе і світ, з чого і складається «дійсне знання» про «реальний, оточуючий світ людини», а також про реальні «дійсні способи» отримання відповідного і релевантного цим способам «дійсного знання». Його головна якість – це реальна можливість перетворення «дійсного знання» в «дійсне буття» шляхом креативно-онтологічного синтезу. Але в історичному процесі подальшого пізнання це світоглядне «дзеркало індійського мудреця розкололося», а з ним «розколовся» і з'єднаний розум «єдиного бачення» людини і світу. Єдина духовно-матеріальна «якість людини» та її «людяність» у «розбитому дзеркалі» розкололася на «Я» і «не Я», а у «складеному» вигляді з'явилась надлюдська «обожнена» істота, загальна «обожненість» дійсності як результат «творення» і креації вищих «божественних сил» [2, с. 19].

Тому визначально цілісна ведична картина світу змінюється і первинна його світоглядно-ведична холистичність втрачається. Проте можна відновити первинне ведантичне «дійсне» бачення світу через зміст людського мислення, що складає «зміст розуму», шляхом задіяння «дійсних способів» отримання «дійсного знання» (без втручання вищих «божественних сил»). Це два основних

дієвих засобів отримання дійсного знання, що є змістовним для людського розуму і мислення в онто-ведантичних формах. А саме засобом:

1) безпосереднього бачення дійсного знання в формах світового і світлового почуттєво-світоглядного сприйняття «фактично існуючого світу» як «дійсного буття»; подібне здійснюється методом світоглядного «провидіння світу» та способом «бачення своїми очима» [2, с. 10] – це світоглядно-ведантичний спосіб безпосереднього отримання «дійсного знання»;

2) опосередкованого мислення «дійсного буття»; подібне здійснюється світорозумово-почуттєвим засобом, а методами ідеально-ментальної раціоналізації «оточуючої дійсності» в її світовій мегавіддаленості і мікрозаглибленості; тобто це отримання знання про дійсність, «котру не можна побачити звичайним оком» і для цього потребується особливий «філософський зір» [2, с. 19]; в нього і закладений «світорозумово-ментальний, ментально-ведантичний спосіб опосередкованого отримання «дійсного знання».

У К. Ясперса подібні світоглядно-ведичні способи «менталізації буття» набувають форми «життя у безпосередній цілісності світу», коли «потойбіччя і поцейбіччя стає основною структурою «образу світу». Така «структурна цілісність» внутрішньо-зовнішнього образу може набувати «метафізичного світообразу як єдиного цілого назагал світообразів взагалі» [4, 176–177]. Там, де сучасна наука не може відповісти на складні питання першооснови світу, людині потребується «філософська віра» у «призначення людини». Буттєвісно-детермінаційно – це людське самобуття в умовах часу, антропне буття-у-часі. А на підґрунті реалізації свободи буття в подібному самобутті людини починається те, що лише потім здійснюється у світі [4, с. 398–399].

За авторською концепцією, до **головних результатів** можна віднести реальне з'єднання ведознання і самобуття людини, котре можна репрезентувати у «креативному синтезі» стародавнього і найсучаснішого знання, що має своїм результатом таке «синтетичне знання», яке дозволяє розвинути ноосферне світорозуміння в аспекті метафізичного знання, що утворюється на засадах всеєдності буття і мислення». А також є безпосередньо представлено в самому процесі розвитку ноосферного світорозуміння на основі суб'єкт-об'єктної єдності буття і мислення [5, с. 318, 346]. Зараз проблема співвідношення науки і духовності» набуває характеру війни світоглядів і як в древні часи на перші місця розуміння світу виходять питання «Чи володіє Всесвіт свідомістю?», «Чи є Всесвіт живою істотою?», «Чи вірно, що Всесвіт мислить через нас?» [5, с. 239]. Щось подібне відбувається і в стародавній історії, в перших історичних пошуках стародавнього

знання та в його претензії стати і бути істинним, дійсним знанням, що є досяжним для кожної людини.

Таким чином, у креативно-ведантичному та сучасному «філософсько-світоглядному синтезі» виникає 3 основні «світоглядно-ведантичні парадигми» з'єднання стародавнього і новітнього знання у ноосферному мисленні та ноо-пізнанні. А саме:

1) креативно-ведантичний синтез в людину як «дійсну людину», що є втіленням реального «дійсного знання»; подібне відбудеться на рівні «дійсної філософії» людського антропоморфного світ-знання, котре здобувається у фокусі філософського бачення пізнання і бачення світу; воно є аналогом «зорового фокуса» ментального «висвітлення знання», що стає «світом знання» і «ментальним світлом»;

2) креативний синтез вищих знань у духовному Атмані, Брахмані (знання мудреців-жерців), а синтетично – в Брахмані-Атмані, космічному і вселенському Пра-Атмані; подібне відбувається на брахманічно-духовному рівні вищої духовно-світоглядної філософії Брахмана (мудреця) і Атмана (духа), їх єдиного філософсько-ведантичного вчення Брахмана-Атмана, на підґрунті якого можливе досягнення дійсного знання способом духовної активації активно-діючого «дійсного духа»; при релігійному «обожненні» духовного знання воно стає догматизованим божественним знанням (ведичним і ведантичним) та замінюється релігійною вірою; таким чином філософський дуалізм Брахмана і Атмана креативно трансформується в монізм Брахмана-Атмана духовно-жрецького «мудрого знання» з власним реальнісно-онтологічним виміром;

3) ведантично-релігійний синтез духовно-брахманічного знання «в бога» та «божественне знання»; первинно це представлене як «дуалізм Духа і Бога» (де дух і бог існують окремішній площині), а потім – як «монізм Духа і Бога», коли Брахман-Атман перетворюється на єдинотворчий і креативний Богодух; філософське підґрунтя і ведичний смисл виглядає як поєднання-злиття «трансцендентального суб'єкта» (Брахмана як носія сутнісного «мудрого знання») в статусі жрецько-сакрального «вищого знання») та «іманентного об'єкта», існуючого незалежно від суб'єкта як позасуб'єктний «об'єкт-в-собі» (кантівський ноумен або «річ-в-собі»); вони й отожднюються та зливаються в суб'єкт-об'єктній єдності духа і його носія-бога, а тому брахман у ведантизмі часто і набував якостей «брахманічного бога-Брахмана («брахманізм»), а надалі складає ведо-ведантичну основу буддизму.

Ось чому і дотепер йде дискусія: чи несе бог в собі абсолютнісне всезнання чи Бог є ілюзія? Парадоксально і дивовижно, але у ведичному

знанні Бог і Дух не завжди поєднувались, більш того, у своїх початкових уявленнях про дух і духовне знання, у змістовних філософсько-світоглядних системних розробках про знання і буття бог взагалі не фігурує як філософська необхідність для представлення «вищих духовних знань». І тільки коли це духовне знання набуває важко зрозумілої форми природознавчих понять і філософських категорій, з'являється сакральна фігура «знавця-жреця», котрими і стали брахмани. Спочатку вони дійсно були мудрецькими і несли вище знання, але потім, коли знання було підмінено догматикою і вірою, їм вже не було ніякої необхідності нести це світоглядно вище духовне знання у людське суспільство, а достатньо було замкнутись у вищій часті брахманів і самим перетворитись на подібність Богу-Брахману з посередництвом його місії у земносвіті.

Виходячи з подібних філософсько-методологічних підстав другий креативний синтез – це креатосинтез «в людину» як сутність, що може ставати вищим сутніним, набувати понадрозумової якості ментало-духовного знання. А саме – креативної сили і волі суб'єкт-об'єктного з'єднання в єдиній реальності вищого буття гармонійної цілісності. Це другий креативний синтез матерії і духа, що здійснюється в людину і через людину і котрий можливий, за К. Ясперсом, тільки при відкритості нашої людської сутності, збереженні людством своїх вищих можливостей, прийняття відповідності за себе та підкоренні» всього, що розриває можливості людини [4, с. 321]. Тому, за К. Ясперсом, і необхідна суто людська філософська віра, котра дозволяє на сучасних філософських засадах виявити не тільки сутність та призначення людини у світі, але й побачити перспективу людини в знанні в якості антропоносія знання та суб'єкта вищого знання, відділяти істину від заблудження. Для того, щоб людина сприйняла та відчула Атмана як деяку внутрішню реальність, необхідно щоб вона почала шукати Атмана в собі у значенні своєї вищої Сутності і Духа. І тоді вже на цій духовно-сутнісній основі визначити і побачити своїм внутрішнім філософським поглядом, що подібна духовна основа і є первина сутнісна природа нашого існування, котра є нашою власною, істинною і найвищою сутністю. Але для подібного визначення вищої сутнісної природи людини у її вищій сутності необхідно здійснити, вирішальний для людської духовної сутності креативний синтез.

Вище приведений аналіз демонструє, що креативний синтез в людський атман є вкрай складним і понадскладним метапроцесом. Подібний висновок можна зробити тому, що атманічна сутність людини здатна розгортатись не тільки в площині та об'ємі вузького земнобуття, але й у вищевимірній центральній реальності Атмана-Брахмана.

Література

1. Гринів О. Історія філософії : курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. 559 с.
2. Бичко І. В., Ярошовець В. І. Історія філософії. Київ: Парапан, 2002. 774 с.
3. Агни Йога. Віріння живої етики. Серія: Антологія думки. Київ, 2003. 1184 с.
4. Ясперс К. Психологія світоглядів. Київ: Юніверс, 2009. 464 с.
5. Капіца В. Ф. Світоглядна культура і ноосферне світорозуміння. Книга 3. Кривий Ріг: Видав. центр, 2013. 592 с.

Анотація

Моргун О. А. Креативний синтез стародавнього та сучасного знання в ретроспективі ноосферного мислення. – Стаття.

Розглядається проблема складного транспроцесу креативного синтезу в людській атман. Робиться висновок, що атманічна сутність людини здатна розгортатись не тільки в площині та об'ємі вузького земнобуття, але й у вищевимірній центральній реальності Атмана-Брахмана. Це здійснюється з одного боку епістемологічно, створюючи відповідну епістемологічну реальність знання, а також онтологічно – як всереальнісний Універсум і поліреальнісний Мультиверсум сущого. Подібне в сучасній філософії науки і ноонауки можна представити як фундаментальний креатосинтез дійсного з невизначеного стану у визначене дійсне, через розгортання реалізованих духовно-творчих сил ноо-суб'єктів з їх атманічної сутності. Філософські пошуки істини приводять до «трансцендентних проривів» у знанні, і це перетворює філософську думку на «філософія пошуку» істини через пізнавально-трансцендентальний креативний синтез. Перший креативний синтез відбувається як перехід від «не-існуючого» до «існуючого», коли людини не існувало, а було існування без існування. Другий креативний синтез відкривається як виявлення думки в існуючому, коли не було ні не-існуючого, ні існуючого, думка існувала як першопочаток. Третій креативний синтез – як творення-синтез думки в сутність самоусвідомлюючого Духа (душі), духовного Суб'єкта. Четвертий креативний синтез дозволяє ментальну першосутність, першореальність знання Брахмана трансформувати в конкретне мислезнання Атмана, представити його як вище духовносутнісне знання, що міститься у свідомо-

сті людини і відкривається як визначальна істина сутнісна природа нашого існування.

Ключові слова: Універсум, Атман, креатисинтез, духовне знання, Брахман, духовний Суб'єкт, ноосферне знання, ноо-пізнання.

Summary

Morghun O. A. Creative synthesis of ancient and modern knowledge in the retrospective of noospheric thinking. – Article.

The problem of the complex transprocess of creative synthesis into human atman is considered. It is concluded that the atmanic essence of man is capable of unfolding not only in the plane and volume of narrow earthly existence, but also in the higher-dimensional central reality of Atman-Brahman. This is realized on the one hand epistemologically, creating the corresponding epistemological rationality of knowledge, and also ontologically – as an all-real Universe and a polyreal Multiverse of the existing. In the modern philosophy of science and no-science, this can be represented as a fundamental creatosynthesis of the real from an indefinite state into a definite real, through the deployment of the realized spiritual and creative forces of noo-subjects from their atmanic essence. The philosophical search for truth leads to “transcendental breakthroughs” in knowledge, and this transforms philosophical thought into a ‘philosophy of search’ for truth through cognitive and transcendental creative synthesis. The first creative synthesis occurs as a transition from the “non-existent” to the “existing”, when man did not exist, but there was existence without existence. The second creative synthesis is revealed as the manifestation of thought in the existing, when there was neither non-existent nor existing, thought existed as the first principle. The third creative synthesis is the creation-synthesis of thought into the essence of the self-aware Spirit (soul), the spiritual Subject. The fourth creative synthesis allows the mental primordially, the primordial reality of Brahman’s knowledge to be transformed into the concrete thought-cognition of Atman, to present it as the highest spiritually present knowledge contained in human consciousness and revealed as the defining truth of the essential nature of our existence.

Key words: Universe, Atman, creative synthesis, spiritual knowledge, Brahman, spiritual Subject, noospheric knowledge, noo-knowledge.